

Toma Arhidakon, Dioklecijan, tetrarsi, Dioklecijanova palača

Akademik Nenad CAMBI

Filozofski fakultet - Zadar, Odsjek za arheologiju
HR - 23000 Zadar, Obala Kralja Petra Krešimira IV, 1

Kritičko izdanje rukopisa Tome Arhidakona Historia Salonitana (vidi bilj. 1) potaklo je ovaj rad o Tominoj recepciji Dioklecijana, tetrarhije i Dioklecijanove palače. Razmatra se kako Toma gleda na samo ime, podrijetlo i djelatnost Dioklecijana. On navodi, povodeći se očito za Konstantinom Porfirogenetom, da je car, osim palače, sagradio grad koji se po njemu zove Diokleja. Naprotiv, Dioklecijanov je kognomen nastao po gradu podrijetla, kako proizilazi iz Epitome de Caesaribus. Zbog toga je jedinstven u rimskoj onomastici. U znanstvenoj se literaturi obično drži da je Toma pogriješio kad Maksimijana smatra Dioklecijanovim sinom. To je zapravo točno, jer se Dioklecijanov sin na tronu uistinu službeno zove Maksimijan. Njegovo ime Galerije, po kojem je poznat, zapravo mu je nomen po kojem je prepoznavan u povijesti. Nadalje, autor zaključuje da bi Tomina zagonetna riječ palletheum mogla biti koruptela od palletheum, jer je palača bila zapravo ne samo Dioklecijanovo boravište nakon napuštanja trona, nego i spomenik tetrarhiji i apoteiziranom caru. Toma je očito mnogo toga čuo i pročitao, ali je mnogo i iskrivljavao. Ipak se u njegovim podacima uvijek krije zrnice istine koje valja oljuštiti od natruha.

Kritičko izdanje rukopisa Tome Arhidakona *Historia Salonitana* potaklo je ovaj rad o Tominoj recepciji Dioklecijana, tetrarhije i Dioklecijanove palače¹. Kad je, naime, Toma arhidakon odlučio oslikati povijest salonitanskih i splitskih biskupa, a to zapravo znači i povijest gradova u kojima su oni sjedili, morao se višekratno osvrnuti na Dioklecijana i njegovu palaču, jer je ona bila utočište prvim Splitsanima, prebjezima iz Salone i povratnicima s otoka koji su tako nastavili kontinuitet svoga grada. Car Dalmatinac i njegovo zdanje su teme koje Toma naprosto nije mogao izbjeći. Kako je on ta pitanja svladavao i s koliko je erudicije o tome pisao, te što se iz njegovih spisa daje zaključiti, predmet je ove rasprave, ako tako nije pretenciozno nazivati ovu marginalnu bilješku, posvećenu zaslužnom kolegi Dušanu Jelovini s kojim sam imao prigode surađivati tijekom više desetljeća našeg rada u arheologiji.

Iako su svi istraživači koji su na bilo koji način pisali o djelu Tome Arhidakona, uvijek isticali njegovu učenost i autentičnost, ipak su uvijek ukazivali i na njegove pogreške. Da bi se osvijetlilo ono što proizilazi iz Arhidakonovih riječi, pozabavit ćemo se odgovarajućim pasusima o Dioklecijanu i njegovoj palači, nadajući se dobrim rezultatima.

¹ TOMA ARHIDAKON, *Historia Salonitana* (dalje: Toma). /Predgovor, latinski tekst, kritički aparat i prijevod na hrvatski jezik O. PERIĆ - M. MATIJEVIĆ-SOKOL, Povijesni komentar. - R. KATIČIĆ Toma Arhidakon i njegovo djelo/. Split, 2003.

U Tominu se djelu Dioklecijan više puta spominje, izravno ili neizravno, uglavnom kad je riječ o palači ili, pak, Dokleji te prognonima kršćana. Njegova se palača također javlja u vezi s krajem života antičke Salone ili s počecima srednjovjekovnoga Splita. Tomi je znano Dioklecijanovo ime, iako ne u punoj nomenklaturi (*Gaius Aurelius Valerius Diocletianus*)², a osobito ne onoj koja ponavlja i Maksimijanovo ime (*Marcus Aurelius Gaius Valerius Diocletianus*)³. Oba su careva imena odražavala promotivnu tetrarhijsku "politiku"⁴. Međutim, u kasnije imperijalno doba puna se onomastička formula kod običnih ljudi rijetko cjelovito navodi, jer se ime praktički svelo na kognomen. Uostalom, Dioklecijan je u povijesti ostao poznat po svome kognomenu. Taj je, koliko je to barem meni poznato, jedinstven u golemom repertoaru rimskih imena, što kod drugih careva nije slučaj. U nekim prijepisima Tomine kronike Dioklecijanovo se ime spominje pravilno, tj. *Diocletianus*⁵. Na drugim se mjestima javlja samo neznatno korumpirano *Dioclitianus*⁶. Uostalom, promjena vokala *-e* u *-i* gotovo je normalna u kasnoj antici. Spominjući nemogućnost obnove Salone opet donosi pravilan oblik, pa je očito da nema sistema u odabiru oblika careva imena⁷. Toma nigdje ne spominje da je on bio *augustus* nego ga češće naziva cesar ili imperator, što zapravo nije posve točno. Iz svega toga čini se kao da i nije najbolje bio upoznat s tetrarhijskim sustavom vlasti, propagandom i sl. To, međutim, i nije čudno jer Tomi takve pojedinosti nisu bile važne.

Osim u zagrebačkom kodeksu gdje se više puta javlja pravilan oblik imena *Diocletianus* u svim drugim rukopisima češći je oblik *Dioclitianus*. Očito je Tomi bio bliži onaj s *-i*, jer se takav dosljedno javlja u splitskom, koji je po mišljenju O. Perić njegov autograf⁸. Nije, čini se, nimalo neobično što je upotrebljavao spomenuti korumpirani oblik kad navodi da je on izgradio grad Diokliju i nazvao ga po svome imenu⁹. On je tako antroponim i toponim maksimalno približio. Nedvojbeno je riječ o Dokleji kod Podgorice u Crnoj Gori. Toma sigurno pozna njezin točan smještaj jer kaže da se nalazi u Srbiji ili Raškoj i da je blizu jezera (Skadarsko), što je geografski precizno. Ipak grad nije nastao po imenu cara nego je, naprotiv, ime cara nastalo po imenu grada, što je to već utvrdio A. Mayer¹⁰, čiju je tezu pisac ovih redaka još malo dopunio nekim svojim razmišljanjima¹¹. Grad je, naravno, mnogo stariji od Dioklecijana. Prvi put u povijesti spominje se čak 168. godine prije Krista kad se čitav mjesec dana u njemu branio ilirski kralj Gencije (Livije XLIV)¹². Ovdje nije potrebno ponovno dokazivati kako se *Doclea* pretvorila u *Dioclea*¹³, ali valja upozoriti da je potonji oblik bio upotrebljavan već u 4. stoljeću, kako nam svjedoče *Epitome de Caesaribus* (39, 1) gdje jasno stoji da je to mjesto careva podrijetla¹⁴. Obje su forme očito dublete koje su se paralelno pojavljivale. Tomi se po svoj prilici više sviđjela druga varijanta. On, naime, po svoj prilici nije poznavao *Epitome* jer ne bi donio sličnu, ali izokrenutu međusobnu imensku vezu cara i grada. Splitski kroničar je vjerojatno slijedio Konstantina Porfirogeneta čiji spis Toma nedvojbeno poznaje¹⁵. Podatak iz

² D. KIENAST, *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*. Darmstadt, 1996, str. 266.

³ O tome obliku usp. F. KOLB, *Diocletian und die erste Tetrarchie. Improvisation oder Experiment in der Organisation monarchischer Herrschaft?* Berlin - New York, 1987, str. 16 i d. osobito bilj. 36.

⁴ O tome usp. N. CAMBI, Dioklecijanova i Konstantinova "politika" odabira imena, *Rad HAZU*, 485, knj. XL. Društvene znanosti, 2002, str. 31 i d.

⁵ Toma, cap. III, 3: *Postmodum uero tempore Diocletiane et Maksimiane persecutionis alter simili nomine martir fuit qui Domnionis vocabulo a nomine pontificis Domnii modicum differt.*

⁶ Toma, cap. IV, 1: *Tunc Dioclitianus tale moderamen sive voluit adhibere seuitie dans legem, ut qui nollet a christiana cultura recedere, non ut prius statim capite plecteretur, sed bonis omnibus expoliatus ad diversa metalla et ad fodiendas arenas exul patriam dampnaretur.* Na drugom mjestu (cap. VII, 3) stoji: *Ipse intravit prescriptum edificium Dioclitiani cesaris et imperiales titulos ibidem sculptos deposuit atque delevit, aliquam etiam partem eiusdem edificii destrui fecit.* Sve primjere nije potrebno ovdje navoditi.

⁷ Toma, cap. X, 1: *Sed quia non erat tutum inter ruinas urbis antiquae habitacula ponere, consulebat eis, ut in edificio Diocletiani se interim reciperent, ubi securius comorantes aliquam saltem particulam territorii incolere sine magno timore ualerent, donec rebus prosperius succedentibus Salonam reedificandi possibile foret.*

⁸ Toma, str. XXI.

⁹ Toma, cap. IV, 2: *In terra uero Getiarum, quae nunc Seruia seu Rasia nuncupatur, prope stagnum quoddam civitatem fecit construi, quam ex suo nomine Diocliam appellauit.* Toma nikad ne navodi izvorni oblik *Doclea*.

¹⁰ A. MAYER, Duklja i Dioklecijan, *Vjesn. Dalm.*, 56-59/1954-1957. (Antidoron Michaeli Abramić), str. 95 i d. - A. MAYER, *Die Sprache der alten Illyrier*. Wien, 1957, str. 128.

¹¹ N. CAMBI, nav. dj., str. 33 i d.

¹² P. STICOTTI, *Die römische Stadt Do-*

clea in Montenegro. Wien, 1913, str. 1.

¹³ Može se samo navesti da varijante postoje i u slučaju istoimenog naselja u Frigiji, u Maloj Aziji. Usp. R. ŠALABALIĆ, Doclea Do-kleu-a: 'Ušće', 'Uvac', 'Ad confluentes', *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu*, Beograd, 9/1967, str. 1, 90. Prema tome one su sasvim logične i u slučaju dalmatinske Dokleje. Usp. također i R. RADUNOVIĆ, O etimologiji toponima *Duklja, Onomastica Jugoslavica*, 9/1982, str. 98 i d.

¹⁴ *Epitome*, 39, 1.

¹⁵ Konstantin Porfirogenet, *De adm. imp.*, cap. XXXV.

¹⁶ O tome usp. djela A. Mayera navedena ovdje u bilj. 10.

¹⁷ Toma, cap. III, 3. Na taj kaput ćemo se opet vratiti. Domnion je izmišljen salonitanski mučenik. To je F. Bulić višekratno dokazivao u svojim radovima u *Bull. dalm.* Sažeto o salonitanskim mučenicima usp. F. BULIĆ, Mučenici solinski. Broj i stališ, godina smrti mučenika solinskih, *Bogoslovska smotra*, 1919, str. 3 i d.

¹⁸ Toma, cap. IV, 1: *Per idem tempus Dioclitianus, pater Maximiani, qui ex Dalmatiae partibus oriundus extitit, ob res ab eo pro re publica multum strenue gestas a senatu populoque Romano imperator fuerat constitutus.*

¹⁹ Usp. Ž. RAPANIĆ - M. IVANIŠEVIĆ - Z. BULJEVIĆ, *Sveti Dujam*. Split, 1997, str. 22. - M. MATIJEVIĆ SOKOL, *Toma Arhidakon. Historia salonitana*. Split, 2003, str. 17, bilj. 1. Također i R. KATIČIĆ u istom djelu, str. 400.

²⁰ N. CAMBI, nav. dj., str. 31 i d.

²¹ Usp. D. KIENAST, nav. dj., str. 283.

²² LAKTANCIJE, *De mortibus persecutorum* (=Laktancije). (Edited and translated by J. L. Creed). Oxford, 1984., str. 11-14, 18. Paus glasi: *Hunc, inquit, ostendens Daian adulescentem quendam semibarbarum, quem recens iusserat Maximinum vocari de suo nomine. Nam et ipsi Diocletianus nomen ex parte mutaverat ominis causa, quia Maximianus fidei summa religione praesabat.*

²³ *Ibidem*.

²⁴ LAKTANCIJE, 14, 2 i 31, 1 Maksimijana (Galerija) naziva *nefandae persecutionis auctorem*.

Epitome nije, dakle, ostao bez odjeka, makar i iskrivljen, tako da je veza cara i grada postala svojevrsnom tradicijom i gotovo činjenicom¹⁶.

Drugo pitanje na koje bi se valjalo osvrnuti jest u kakvom se kontekstu spominje Dioklecijan. Prvi je kontekst vezan za progone. Da car nije bio progonitelj kršćana i krivac za smrt Domniona¹⁷ (ne Domnija - Domniosa, koji je po Tomi druga osoba i raniji svetac) i Anastazija te da njegova palača nije bila utočište izbjeglih Salonitanaca, vjerojatno ne bi bio uopće ni spomenut. Toma inače o caru malo zna. Kolektivna memorija o njegovu djelu i životu u palači brzo se ugasila. Toma donosi uglavnom tek ono što prenose predaja i sekundarni izvori. Ipak velikih pogrešaka nema. Na prvi pogled čini se da je Toma pogriješio kad je Maksimijana doveo u sinovsku vezu s Dioklecijanom¹⁸. Svi istraživači, naime, naglašavaju kako Maksimijan nije bio Dioklecijanov sin nego sudrug u vlasti, njegov suaugust¹⁹. Međutim, kad se malo bolje proanalizira, tada proizilazi da to ipak nije tako i da je Toma imao dobre informacije kad su u pitanju imena tetarha. Naime, u pitanju je ipak Galerije kojega je Dioklecijan službeno "prerušio" iz Maksimina u Maksimijana. No, to pitanje treba još malo elaborirati kako bi to uistinu postalo jasno. Imena tetarhijskih vladara su se mijenjala i to očito Dioklecijanovom "politikom" odabira.²⁰ Jedno od uporišta tetarhijskog programa nasljeđivanja bila je uspostava međusobnog "rodinskog" odnosa augusta i cezara. Dioklecijan i suaugust mu Maksimijan su braća, dakako ne i krvna, a njihovi cezari Galerije i Konstancije I. (Klor) su im adoptivni sinovi. Veze se pojačavaju brakom cezara s kćerkama augusta. Galerije se službeno zvao *Gaius Galerius Valerius Maximianus*²¹. Njegov premen je, dakle, *Gaius*, vjerojatno po "ocu" i tastu Dioklecijanu (oženio je njegovu kćerku Valeriju), nomeni su mu *Galerius*, vjerojatno je to bio njegov osobni gens i *Valerius*, Dioklecijanov gens u koji je ušao usinovljenjem. Kognomen mu je, pak, *Maximianus*, a to je bio i najvažniji dio imena. Prema Laktanciju Galerije je izvorno bio *Maximinus*, a Dioklecijan mu je taj kognomen izmijenio u *Maximianus* i to *ominis causa*, jer je želio da se zove kao i njegov suvladar istog ranga i tetarhijski "brat" koji mu je bio neizmjereno vjeran²². S druge strane Galerije (Maksimijan) je svoj bivši kognomen udijelio svome nasljedniku i nećaku Maksiminu Daji²³. Laktancije Galerija stalno i dosljedno naziva Maksimijanom, nikad ne navodeći njegovo u povijesti upamćeno ime Galerije, tako da se samo iz konteksta povijesne naracije razabire radi li se o starijem ili mlađem Maksimijanu. Kako se dogodilo da ga se naziva po nomeni (Galerije), nije posve jasno, ali je to vjerojatno posljedica moguće zabune sa starijim carem istog kognomena. Prema tome ime Maksimijan se može odnositi i na augusta i na cezara istog kognomena. Nema, međutim, nikakve dvojbe da splitski Arhidakon uistinu misli na Galerija. Evo zbog čega! Mladi Maksimijan (Galerije) je zapravo nagovorio Dioklecijana na progon kršćana, a kasnije i na pooštavanje mjera²⁴. Tako se edikt koji je u početku predviđao samo

uništavanje kulturnih objekata i crkvenih knjiga postupno postrožavao i širio od Istoka prema Zapadu. Konačno su bili predviđeni sud, progoni, mučenja i ubijanja²⁵. Progoni su, po Laktanciju, u istočnom dijelu carstva bili žešći upravo zbog Galerijeve gorljivosti i Dioklecijanove popustljivosti salijetanjima mladeg, dok je Maksimijan august čini se bio indiferentan, a Konstancije je, pak, provodio daleko najblaže mjere na svojem dijelu carstva. Zbog toga su na Zapadu progoni započeli kasnije. Galerije je bio taj koji je, navodno potaknut od svoje primitivne majke Romule, bio posebno okrutan²⁶. Stravičan je opis njegova ubijanja i naslađivanja u zvjerstvima. Tomina, pak, priča o Domnionovu stradavanju i bijegu u Italiju te mučenička smrt u Julija Chrisopolis bila bi besmislena jer bi po njoj značilo da bježi u istu administrativnu upravu.²⁷ Italija je, naime, bila u vlasti starijeg Maksimijana koji je stolovao u Mediolanu (Milano). Mladi je Maksimijan, a ne Dioklecijan, bio nadležan za Ilirik. On stoluje u Sirmiju i Solunu, gdje ima i svoje palače, a u Gamzigradu gradi palaču (*Romuliana*) i mauzoleje za sebe i majku Romulu. On nema nikakvih ingerencija na Zapadu, a neće ih imati ni kad postane august (305. godine). Stoga, ako ima i trunka istine u opisu spomenutog stradavanja, mučenik je bježao iz Dalmacije u Italiju, jer su tamo u početku progoni slabiji ili nikakvi, dok u Konstancijevoj Galiji i Hispaniji, navodno, nisu nikad ni provedeni.

Sličan, ali obrnuti put, prošao je drugi salonitanski mučenik. Anastazije (Stas) u svom kršćanskom zanosu, želeći postati svjedokom vjere, u čemu je i uspio, iz Akvileje u kojoj tada nema progona²⁸, odlazi upravo u Salonu gdje progoni bjesne²⁹. Iako su ta dva grada na Jadranu i razmjerno blizu, ipak administrativno ne pripadaju istim dijelovima carstva. Očito, dakle, bez obzira na legendarni oblik Tomina pripovijedanja, u njegovu izlaganju ipak ima logike. Toma do podataka o Maksimijanu (Galeriju) nije mogao doći preko Laktancija, jer je tekst ovog posljednjeg otkriven tek u 17. stoljeću³⁰, ali je on do careva službenog imena lako mogao doći preko niza drugih izvora (natpisi, novac i drugi izvori). Toma, dakle, nije pogriješio nego je, naprotiv, upotrijebio pravi Galerijev kognomen, a dakako nije pogriješio ni kad ga je nazvao i Dioklecijanovim sinom. Ovaj ga je usvojio da bi ga onaj mogao naslijediti, a bio je k tome i bračni drug Dioklecijanove kćeri Valerije pa tako i više od sina. Priče, pak, o Domnionovoj funkciji na dvoru i stavljanju krune na Maksimijanovu glavu srednjovjekovna su izmišljotina ili Tomin literarni naboj³¹.

Treba posvetiti pažnju i Tominu navodu da je Dioklecijan ublažio svoje progone time što je ukinuo smrtnu kaznu, a zamijenio je progonom iz domovine, oduzimanjem imovine i kažnjavanjem *ad metalla*³². Stoji da su progoni praktički prestali još prije Dioklecijanove abdikacije 1. svibnja 305. godine. Iako se edikt tijekom jedne godine stalno postrožavao i dopunjavao, ipak je nedvojbeno da su rezultati bili slabi i neproduktivni. Kršćanstvo se još više širilo dobivši autentične svjedoke vjere koji nisu posustajali ni pod smrtnom prijetnjom. Tako je konačno došlo do dokidanja

²⁵ LATANCIJE, 12 i 13.

²⁶ LAKTANCIJE, 9, 9.

²⁷ TOMA, cap. III, 3.

²⁸ O progonima u Akvileji usp. R. BRATOŽ, *Il cristianesimo aquileiese prima di Costantino fra Aquileia e Poetovio*. Udine, 1999, str. 355. Autor dolazi do zaključka da su progoni u Salonu bili žešći nego u Akvileji (str. 402 i d.).

²⁹ O Anastaziju usp. V. SAXER, *Les saints de Salone. Examen critique de leur dossier*. U službi čovjeka, *Zbornik metropolitane-nadbiskupa Dr. Frane Franića*. Split, 1987, str. 309 i d. Tu se navodi i starija literatura. Usp. i: M. IVANIŠEVIĆ u: *Salona Christiana*. Split, 1994, str. 125, 397-409. O mučenju također: M. JARAK, *Passio sancti Anastasii martyris, Opuscula Archaeologica*, Zagreb, 21/1997, str. 151 i d.

³⁰ LAKTANCIJE, nav. dj., str. XXIX, XLV-XLVI. Rukopis čuva u Bibliothè-que Nationale u Parizu, a otkriven je 1678.

³¹ TOMA, cap. III, 3.

³² TOMA, cap. IV, 1. Latinski tekst naveden je u bilj. 4.

³³ LAKTANCIJE, 35, 1-2.

³⁴ TOMA, cap. IV, 1.

³⁵ LAKTANCIJE, 7, 1-12; 23, 1-9.

³⁶ TOMA, cap. IV, 2: *In Panonnie partibus in confinio Rutenie quoddam construxit edificium ex lapidibus porfireticis satis excellens, quod adhuc, licet dirutum, magnum tamen indem transeuntibus admirationis spectaculum prestat, sicut legitur in ystoria quatuor coronatorum.*

³⁷ Usp. P. MILOŠEVIĆ, *Arheologija i istorija Sirmijuma*. Novi Sad, 2001, str. 36 i d. (carska palača s hipodromom), str. 42 (dio carske palače). - V. POPOVIĆ, *Sirmium grad careva i mučenika* (Sabrani radovi o arheologiji i istoriji Sirmijuma). Sremska Mitrovica, 2003, str. 91 i d, s. na str. 96, str. 121 i d.

³⁸ Usp. bilj. 33.

³⁹ Usp. M. MATIJEVIĆ SOKOL, *Toma*

Arhidakon i njegovo djelo. Rano doba brvatske povijesti. Jastrebarsko, 2002, str. 60 i d.

⁴⁰ P. MILOŠEVIĆ, nav. dj., str. 43. - V. POPOVIĆ, nav. dj., str. 157 i d.

⁴¹ CIL III, 10107.

⁴² TOMA, cap IV, 3: *Huius temporibus Gaius, similiter natione Dalmaticus, summus pontifex factus est apostolice sedis. Fuit autem iste Gaius tempore Sebastiani martiris, qui cum Chromatio urbi prefecto, Marcellino et Marco agonizantes martirio confortabat. Quamuis enim esset de genere Diocletiani cesaris, non tamen pacem christianis optinere potuit, quin immo persecutionis turbo cum ceteris eum inuoluit martiribus. XII fere anni apostolice presidens ecclesie cum triumpho matirii perexit ad Dominum.*

⁴³ Usp. F. BULIĆ, Sv. Kajo Papa i konfesor, u: F. BULIĆ, *Izabrani spisi.* Split, 1984, str. 398 i d.

⁴⁴ S time u vezi, po Tomi, izgleda kao da je on bezuspješno pokušao nago-varati Dioklecijana na blagost. Međutim, to je očito njegova logična pretpostavka, ako su već rodaci, da to pokuša. O tome, međutim, u *Liber pontificalis* nema ništa.

⁴⁵ *Liber pontificalis* (ed. L. Duchesne). Paris, 1898., vol. I, str. 161. Upitno je, da li je Gaj uopće mogao biti konfesor, jer progona nije bilo prije godine 303, a on je umro 296. godine. I F. BULIĆ, nav. dj., str. 395 smatra da Gaj nije ubijen, tj. da nije martir.

⁴⁶ F. BULIĆ, nav. dj., str. 397, u skladu sa svojim razmišljanjima o Dioklecijanu kao salonitanskom potomku, drži da je i Gaj Salonitanac, iako se slaže s L. Duchesneom da je podatak o papinu podrijetlu iz kasnijeg redakcije *Liber pontificalis*.

⁴⁷ TOMA, cap. IV, 2: *Et quia Dalmatinus erat origine, nobilium edificium prope Salonam edificari iussit in modum urbis munitissime, quasi imperiale palatium, in quo templa facta sunt ydolorum Iouis, Asclepii, Martis, sicut apparet usque in bodiernum diem. In hoc edificio Dioclitianus matrem suam habitare fecit tradens ei Salonam cum tota prouincia. Hoc scilicet edificium Spalatium dictum est a pallantheo, quod antiqui spaciosum dicebant palatium.*

progona Galerijevim Ediktom o toleranciji, izdanim 30. travnja 311. godine, malo prije njegove smrti³³. Tomine rečenice *Poropter ipsius siquidem edicta pestifera tot milia christianorum cotidie trucidabantur, ut pene uideretur totius humani generis excidium iminere. Vnde a suis aulicis tirano suggestum est, ut tamen crudele reuocaret edictum, ne tanta hominum cedes cotidie fieret, quia timendum erat, ne forte toto mundo in exterminium dato non esset, cui posset ulterius imperare*³⁴ nisu točne jer je bilo sve više i više kršćana. Carevi su mogli očekivati da će biti sve više kršćana, a sve manje pogana. Oni su u tome vidjeli opasnost za temeljni ustroj carstva. Takvi su opisi opća mjesta koja priču pojačavaju znatnim pretjeravanjima, kako bi se naglasio katastrofalan učinak pogrešnih odluka. Slično postupaju i Laktancije kad opisuje strahote tetrahijjskih gospodarskih reforma³⁵.

Međutim, iz perspektive recentnih istraživanja, osobito je važna Tomina bilješka o jednoj građevini na granici Panonije i Rutenije ukrašenoj grimiznim, zapravo porfirnim kamenom koji je carski materijal³⁶. Držim da je po srijedi carska palača s hipodromom u Sirmiju³⁷. *Sirmium* se nalazi u tetrahijjsko vrijeme u provinciji Pannonia Secunda koja graniči s Mezijom i Dacijom. Ove dvije sjeveroistočne provincije, koje u Tomino doba više ne postoje, mogle su se nazvati Rutenijom jer je tu došlo do snažne infiltracije slavenskog življa. Toma navodi da su ruševine još i u njegovo doba vidljive. To su morala biti uistinu impresivna zdanja. Sirmijske ostatke naprosto je svatko morao vidjeti kad je prolazio tim krajem s lijeve obale Save. S time u vezi splitski kroničar spominje i sirmijske mučenike četvoricu okrunjenih (*Quattuor coronati*)³⁸. Toma je po svoj prilici poznao njihovu *passio*, što nije nimalo čudno. Četvorica okrunjenih martirskim vijencima vadili su kamen za carske građevine u Sirmiju koji se osobito razvio upravo u tetrahijjsko doba. Bez obzira na nejasnoće ipak je vjerojatnije da je Toma mislio na srijemske, a ne rimske mučenike³⁹. Taj je grad bio važan i kasnije, za Licinija, koji diže svoje arheološki zasvjedočene terme⁴⁰. Kapiteli za terme u Sirmiju izrađivali su se i na Braču o čemu govori jedan natpis⁴¹.

Toma poznaje i *Liber pontificalis*. U tome se popisu papa i njihovih djela spominje *Gaius*, Dalmatinac podrijetlom, koji se sklonio u katakombe i izišao nakon prestanka opasnosti za kršćane⁴². Gaja se štuje u Solinu, ali taj je kult uveden tek u 18. stoljeću, što pokazuje da nije postojala drevna tradicija njegova štovanja⁴³. Čak ni Tomino spominjanje nije potaklo njegov kult u lokalnim razmjerima. Iz *Liber pontificalis* zapravo proizilazi da Gaj nije bio martir, svjedok vjere, a to znači da nije bio suđen i ubijen, nego da je samo propatio za Krista i da je shodno tome bio konfesor, te da je bio Dioklecijanov rođak i Dalmatinac⁴⁴, ali se ne navodi preciznije mjesto podrijetla⁴⁵. Ako je uistinu bio Dioklecijanov sunarodnjak i rođak, to bi također ukazivalo da je *Gaius*, vrlo niskog podrijetla i da je po svoj prilici potekao iz Dokleje⁴⁶. Uostalom, većina kršćana toga doba su s dna društvene ljestvice.

O Dioklecijanovoj palači, odnosno Splitu, Toma je zapisao također nekoliko zanimljivih rečenica⁴⁷. U prvoj od njih gotovo je sve jasno. Jedini je problem jesu li u palači doista postojali

hramovi Jupitra, Asklepija i Marta. Koliko danas znamo postojala su tri hrama: jedan razmjerno mali prostilni hram, *tempulum in antis* sa četiri stupa samo na pročelju, uobičajenog tipa u Dalmaciji⁴⁸ i još dva su okrugloga tlocrta. Pitanje je, misli li Toma na njih i uključuje li tu i osmerokutni mauzolej, najmasivnije zdanje u čitavoj palači koje je zapravo neka vrsta hrama božanskog, posmrtno diviniziranog Dioklecijana. To je bio zapravo hram božanskog Jovija, Jupitrova sina, u čiju su religijsku dinastiju po izravnoj liniji ušli i carevi koji su nasljeđivali Dioklecijana (Galerije, Maksimin Daja i Licinije)⁴⁹. Oni su svi nosili naslov *Jovius*. Poslije Licinija ugasio se taj božanski naziv. Kuća Herkulija trajala je nekoliko desetljeća duže, ali se naslov prestao upotrebljavati. Drugo je pitanje je li Toma znao koje su posvete imali ostali hramovi ili ih naziva nasumce. Da Jupitrovim hramom drži mauzolej, u koji se kasnije uselila katedrala, vidi se iz jednog pasusa o kojem će naprijed biti riječi⁵⁰. *Tempulum in antis* ili Mali hram bio je namijenjen štovanju više bogova, o čemu svjedoče konzole s njihovim bistama⁵¹. Čini se da je u toj božanskoj simbiozi bio, osim Jupitra, posebno važan i Sol, koji je isklesan na dvije konzole. Jedna od njih je bila na pročelju, a druga je nedavno otkrivena na sjevernoj strani hrama⁵². Splitski kanćelir Antonio Proculiano okrugle hramove naziva svetištima Venere i Kibebe što nije u skladu s Tomom⁵³. Nepoznato je podrijetlo Prokulijanovih podataka toliko stoljeća poslije prestanka poganskih kultura⁵⁴. Toma splitsku palaču obično naziva *edificium* i smatra da je podignuta poput dobro fortificiranog grada i tek potom dodaje da je poput neke vrsti carske palače. Dioklecijanovo zdanje on nerado naziva *palatium*, kao da zna da se taj izraz rabio samo za carsku palaču, a Dioklecijan kad useljava u svoje zdanje više nije car. Međutim, to nije posve točno, jer se Dioklecijan i Maksimijan nisu posve povukli, oni su ipak ostali *seniores augusti* koji su trebali biti jamstvo za funkcioniranje tetrahije⁵⁵. Oni su, dakle, zadržali neke elemente i karakteristike careva, oni nisu postali posve obični ljudi. Da je Dioklecijan, unatoč simboličkom činu odlaganja grimiza 1. svibnja 305. godine u Nikomediji⁵⁶ ipak smatran carem, svjedoči činjenica da je poslije smrti diviniziran, a to nije bilo moguće onome tko još nije uvijek car. Prema tome, termin *palatium* ne bi bio posve netočan. To je tim čudnije, jer Toma izraz *palatium* upotrebljava za mnoge građevine koje nemaju nikakve veze s carskim palačama, na primjer *palatium archiepiscopale*⁵⁷, *palatium episcopi*⁵⁸, *palatium Nicolai Duimi*⁵⁹, *palatium publicum*⁶⁰ itd. Stoga Tomi kad ipak upotrijebi izraz *palatium*, nije potrebno ono *quasi*⁶¹. Potpuna je, pak, netočnost da je on tu sklonio svoju majku i dao joj vlast nad Salonom i čitavom Dalmacijom⁶². U rimskoj povijesti nije zabilježen slučaj davanja bilo kakvih ovlasti majci. Još manje bi to bio učinio Dioklecijan koji ni svojoj ženi Priski nije dao ni pripadajući naslov *augusta*, a srodstvo nije uzimao u obzir pri nasljeđivanju trona. O njegovoj majci znamo samo toliko da se zvala *Dioclea* i da je bila iz grada Diokleje (*Doclea*)⁶³. Kad se Dioklecijan povukao u splitsku palaču imao je između 60 i 65 godina, a tada

⁴⁸ Usp. E. DYGGVE, *History of Salonitan Christianity*: Oslo, 1951, str. 7, sl. I, 7.

⁴⁹ O sakralnoj osnovi tetrahijske vlasti usp. F. KOLB, *Diocletian und die erste Tetrarchie*. 88 i d. - F. KOLB, *Herrscherideologie in der Spätantike*. Berlin, 2001, str. 35 i d.

⁵⁰ Usp. bilj. 65.

⁵¹ N. CAMBI, On the Dedication of the Prostyle Temple of the Diocletian's Palace in Split, *Orbis Romanus Christianusque*. Travaux sur l'Antiquité Tardive rassemblés autour des recherches de Noël Duval. Paris, 1995, str. 253 i d.

⁵² Konzola nije objavljena. Ne spominje ju ni Sh. McNALLY koja je posljednja pisala o novootkrivenim dijelovima friza prostilnog hrama: Surprises from Split: New information from the Frieze of the Temple of Jupiter, *Zbornik Tomislava Marasovića*, Split, 2002, str. 82 i d. Bista se nalazi na donjoj strani jedne od konzola na sl. 1.

⁵³ M. MARASOVIĆ-ALUJEVIĆ, Proculianov govor splitskoj općini 1558. i njegovo značenje za kulturno-povijesna i filološka istraživanja, *Kulturna baština*, 15 (god. XI, br. 16). Split, 1984, str. 98, 99.

⁵⁴ Budući da je Prokulijanov govor elogi grad u tipičnim erudistkim samosticanjem kakvo je bilo u modi kod tzv. antikvara u 16. stoljeću, kancelirove podatke, osim onga što je mogao vidjeti vlastitim očima, teško je bezrezervno uzeti u obzir, jer su lišeni kritičnosti.

⁵⁵ Tako se nazivaju na novcima ili natpisma nakon povlačenja. Usp. F. KOLB, *Diocletian und die erste Tetrarchie*, str. 89, bili. 262, 99, 150, 151 (službeni plan), 152. Po Kolbovom mišljenju Dioklecijan i Maksimijan bili su više od "počasnih careva".

⁵⁶ LAKTANCIJE, 19, 1.

⁵⁷ TOMA, cap. XIV, 4.

⁵⁸ TOMA, cap. XLIV, 2.

⁵⁹ TOMA, cap. XLVIII, 1.

⁶⁰ TOMA, cap. XXVI, 13, XXXIII, 2, XXXIII, 4, XLI, 5, XLV, 7.

⁶¹ TOMA, cap. IV, 2.

⁶² TOMA, cap. IV, 2.

⁶³ *Épitome de Caesaribus*, 39, 1

je njegova majka gotovo sigurno mrtva.⁶⁴ Ako je ipak bila živa, bila je u tolikoj starosti da joj se nikakva vlast nije ni mogla povjeriti. Tu je, čini se po srijedi, Tomina kontaminacija podataka ili kriva tradicija. Naime, Dioklecijanov mladi vladar Galerije, kad je postao august, očito se pobrinuo za svoju majku i podigao joj grad-palaču Romulianu te sebi i njoj priredio mauzoleje, a u sklopu njihova dva groba bili su i grobni humci nad njihovim lomačama⁶⁵. Iako Galerije nije dao majci vlast, poslušao je njen zahtjev za progonima kršćana. S druge strane vijest o Dioklijinom dalmatinskom podrijetlu i predaja o zbrinjavanju roditeljice (poput Galerija) mogla je, bez obzira na sve, biti poticaj za nastajanje netočne i maštovite predaje.

Konačno, treća rečenica odlomka o Splitu i palači iznosi da je ime građevini *Spalatum* i da je ono nastalo od naziva *pallantheum*, kako su stari nazivali prostranu palaču (*spatiosum palatium*)⁶⁶. U nekoj uzročno-posljedičnoj vezi tri riječi pisane italičkim slovima. *Spalatum* je najvjerojatnije naziv starijeg naselja koje je prethodilo palači. Danas je jasno da je ispod palače postojala velika građevina i da je tu bilo naselje⁶⁷. *Tabula Peutingeriana* naznačuje ablativom postaju *Spalatum* na cesti Epetij-Ad Dianam (na Marjanu), a na mjestu gdje uvrće cesta iz Salone⁶⁸. Iako je *Tabula* kasnijeg postanja od 4. stoljeća, neprieporno je da je nastala na temelju starijih karta i da ta cestovna postaja nije Dioklecijanova palača. To je očito preddioklecijanski toponim. Sintagma *spatiosum palatium* nije toponim nego kvalifikacija kakva je palača (prostrana), tj. onakva kakom su je smatrali stari. Pitanje je, doduše, koji su to stari. Jesu li to antički ljudi ili Tomini preci? Smatram vjerojatnijim, ali ipak nedokazivim, da se izraz odnosi na antičke ljude. U svakom slučaju stvar je ista: nije od *spatiosum palatium* nastalo ime *Spalatum*, iako bi to bilo lingvistički moguće, kad ono postoji još prije palače.

Ostaje konačno protumačiti zagonetni naziv *pallantheum*, kako su, dodaje Toma, stari nazivali prostranu palaču. Iako Toma ne daje tumačenje toga termina i izgleda da mu čak nije ni jasan. ali iz konteksta nedvosmisleno proizlazi da se pod tim imenom skriva palača. Od kuda Tomi takav naziv, uistinu nije jasno, ali je do njega došao u takvoj formi i on ga je slijepo reproducirao. Izraz je sačinjen od dvije riječi *pallan* i *theum* i nalikuje na grčki (osobito ono *-th*). Možda je bizantskog podrijetla. Palača je bila u vlasti bizantskog cara prije ulaska Salonitanaca u zidine jer je pripadala caru bez nasljednika (još za njegova života ubijena mu je jedina kćerka Valerija) i poslije njegove smrti mogla je pripasti samo državi, tj. carevima. Salonitanci su bez sumnje morali iz Konstantinopola ishoditi dopuštenje za useljenje u palaču. Nedvojbeno je da je car to i dopustio, budući da bi svaki nasilni akt bizantski strateg lako mogao vojskom spriječiti, a samo mu zdanje nije donosilo mnogo koristi. *Theum* bi, pak, bio latinski ekvivalent za grčki *theon* što bi označavalo zdanje, a zar ono *pallan* - ne bi mogla biti vulgarna koruptela od *pan* i tako bi riječ pravilno izgledala *pantheon* ili *pantheum*, svetište posvećeno svim bogovima. Možda su *stari* upravo tako nazivali palaču za koju sam

⁶⁴ Dioklecijan je rođen oko 245. godine.

⁶⁵ Usp. D. SREJOVIĆ, Diva Romula, divus Galerius, *The Ages of Tetrarchs*. Beograd, 1994, str. 297 i d. - Č. VASIĆ, Chronological Relations of Palace and Fortification System of Gamzigrad, *The Ages of Tetrarchs*, str. 315 i d. - D. SREJOVIĆ, *Felix Romuliana. The Ideological Testament of Emperor Galerius, Roman Imperial Towns and Palaces in Serbia*, Beograd 1993, str. 31 i d. - N. DUVAL, Le site de Gamzigrad (Serbie) est-il le Palais de retraite de Galerè?, *Bulletin de la Societe nationale des antiquaires de France*, 1987, str. 61 i d. - D. SREJOVIĆ - Č. VASIĆ, *Carski mauzoleji i konsekrativni spomenici u Felix Romuliani Gamzigrad, istočna Srbija*. Beograd, 1994, str. 13 i d, sl. 6-17. - F. KOLB, *Herrscher Ideologie*, str. 186 i d. M. ŽIVIĆ, *Felix Romuliana - 50 godina odgonetanja*, Zaječar. 2003, str. 37 i d, sl. 19-21. Ovdje se navodi samo jedan manji broj djela kojih sada već ima cijela biblioteka.

⁶⁶ O tome usp. R. KATIČIĆ, *Vetustioris ecclesiae spalatensis memoriae*, *Starobrv. Prosvj.*, ser. 3, 17/1988., 42 i d. Isto u: R. KATIČIĆ, *Uz početke hrvatskih početaka*. Split, 1993, 122.

⁶⁷ J. MARASOVIĆ, *Graditeljsko nasljeđe Splita. Obnova povijesne jezgre 2*, 1997, str. 36 i d. sl. na str. 40 i 41.

⁶⁸ G. ŠKRIVANIĆ, *Monumenta cartographica Jugoslaviae*. Beograd, 1974, deo VI, 3.

više puta dokazivao da je bila ne samo boravište cara nego također spomenik tetrahiji i bogovima koji su štitali tetrahiju. Na taj nam način, iako naravno ne i neupitno, Toma prenosi naziv kojim se popularno nazivala palača u kojoj su prebivali bogovi, a nakon smrti car božanstvo⁶⁹.

U vezi s palačom postoje još neki Tomini pasusi. Prvi navodi da je Totila prodirući u rimsku imperiju ušao u Salonu i opljačkao ju te da je porušio dio Dioklecijanove palače i uklonio i uništio carske natpise⁷⁰. Kao i u mnogim Tominim navodima i tu ima zrnice povijesne istine. Ostrogoti su zavladaali Dalmacijom i držali je gotovo pedeset godina. Potom je Dalmacija i sama Salona postala poligon borbi Justinijanove i istočnogotske vojske. Poslije su se Goti povukli u Italiju gdje im je u Ravenni bilo državno sjedište. O tome piše Prokopije⁷¹. Toma ne griješi kad kaže da su Goti još ranije prošetalii Dalmacijom i opljačkali je, ali po svojoj prilici taj događaj miješa s kasnijom gotskom vlašću. Čini se da je kontaminacija vijesti bila karakteristična za Tomin povijesni postupak. Jesu li Goti uspjeli ući u palaču već ranije u nekom pljačkaškom pohodu ili tek kasnije, teško je reći, ali vjerojatnije je da nisu. Međutim, palaču su pouzdano posjedovali u razdoblju kad su vladali Dalmacijom. Tada su mogli uništiti neki njezin dio i skinuti carske natpise, kipove i insignije s kojima oni nisu imali ništa. Iako su Goti arijanci, ipak su kršćani pa i njima uspomena na progonitelja nije bila mila. Međutim, po Tomi se i Splitski kasnije obračunavaju s idolima i sl. Je li to međusobno inkompatibilno? Držim da nije, jer kipova, natpisa, fresaka, mozaika moralo je biti toliko da su ih generacije mogle uništavati. Uostalom, rušile su se i građevine, a ipak nisu sve porušene jer su prilagođavane novim gospodarima.

Konačno u XI. poglavlju Toma opet daje neke korisne podatke o palači⁷². Tu govori o kutnoj kuli koju je Sever, vođa useljenika u palaču, darovao biskupiji. Biskup Ivan je stanovao u blizini stupova na južnom pročelju u kući koju mu je poklonio Sever. Ivan je dao očistiti od idola Jupitrov hram i posvetio ga slavnoj djevici Mariji. Iz toga pasusa jasno proizlazi da je Toma Dioklecijanov mauzolej smatrao Jupitrovim hramom. Zanimljivo je da su u Mauzoleju i nakon purifikacija ipak preostali frizovi s poganskim prikazima, carskim likovima, pa vjerojatno čak i ploča sa scenom divinacije koju je kasnije uništio prozor nastao u doba Dominisove rekonstrukcije katedrale u 17. stoljeću⁷³. O pitanju identične posvete salonitanske i kasnije splitske katedrale već je pisano pa ovdje ne bih ponavljao⁷⁴.

Iz svega gore iznesenog proizlazi da Toma, doduše, ne daje neke iznimno vrijedne podatke o Dioklecijanu i njegovoj palači, ali su oni ipak zanimljivi i vrijedni pažnje. Nudi podatke o tome kako su cara i njegovo zdanje percipirali on sam i njegovi suvremenici. Tomin spis je sigurno aktivno utjecao i na formiranje mišljenja kasnijih splitskih generacija. Unatoč nespretnosti, nepreciznosti i kontaminacija, ipak se neki zaključci smiju izvući. Neki od njih bacaju i na Tomu nešto drukčije svjetlo. Čini mi se da je za to tipičan primjer pitanje Galerija/Maksimijana. Drugi, pak,

⁶⁹ Vijesti o Dioklecijanovoj apoteozi donosi EUTROPIJE, *Breviarium historiae Romanae*, IX, 28. - O palači kao svojevrsnom spomeniku tetrahiji i tetrahijiskim bogovima usp. N. CAMBI, Pristup razmatranju skulpturalnog programa Dioklecijanove palače u Splitu, *Kulturna baština*, 19/1989, str. 12 i d.

⁷⁰ TOMA, cap. VII, 3: *Gothorum tempore, qui Totila duce de partibus Teutoniae et Polonie exierunt, dicitur Salona fuisse destructa. Etenim dux ipse, antequam arma inferret Ytalie, per partes Dalmatie uastando transiuit Salonamque urbem ex parte uastavit. Ipse interim prescriptum edificium Diocletiani cesaris et imperiales titulos ibidem sculptos deposuit atque delevit, aliquam etiam partem eiusdem edificii destrui fecit.*

⁷¹ I. GOLDSTEIN, *Bizant na Jadranu*. Zagreb, 1992, str. 17 i d. Riječ je, dakako, o događajima u doba Justinijana koji je želio ujediniti od Gota razjedinjeno rimsko carstvo.

⁷² TOMA, cap. XI, 3. *Tunc prenomi-natus Seuerus domicilium suum, quod in Spalato sortis fuerat, quando de insulis redierunt, donauit ecclesie cum turri angulari et palatio episcopium ibi fieri statuens ibique uenerabilis presul Iohannes primitus habitare cepit. Videns ergo populum in diuini cultus amore succrescere statim aggredi cepit opus laudabile et templum Iouis, quod in ipso augustali edificio excelsioribus fuerat structuris erectum, ab ydolorum mundauit figmentis ianuas in eo serasque constituens. Tunc solemnitate dedicationis indicta magnus undique populus coadunatus est. Fecit ergo ex phano illo ecclesiam consecrans eam in magna deuotione et tripudio omnium, qui conuenerant, ad honorem Dei et gloriose Virginis Marie. Clerum autem ibi diuini cultus obsequia diebus singulis exercebat.*

⁷³ D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, O uništenom središnjem motivu friza Dioklecijanovog mauzoleja u Splitu, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* (Priatelj zbornik I), 32/1992, str. 99 i d.

⁷⁴ E. DYGGVE, *History*, str. 29 i d; str. 130 i d. - N. CAMBI, The Cult of the Blessed Virgin Mary at Salona and

Split from the Fourth till the Eleventh Century in the Light of Archaeological Evidence, *De Cultu Mariano Saeculis VI-XI, Acta Congressus Mariologici-Mariani Internationalis in Croatia anno 1971 Celebrati*, Romae, 1972, str. 54 i d.

⁷⁵ Na taj način očito je da je Bulić malo pretjerao kad kaže da Toma "govori o palači netočno, u duhu onog vremena, preplicući povijest s legendom". Usp. F. BULIĆ - Lj. KARAMAN, *Palača cara Dioclecijana u Splitu*. Zagreb, 1927. Međutim, preplitanje s legendom je povijesno-književna metoda i ona nije nikad posve lišena zrnca istine koji se iz nje mogu izvući.

pomažu da se objasne neka pitanja. Važno je i njegovo identificiranje carskih zdanja koja je podigao Galerije/Maksimijan u Sirmiju, na granici Panonije i Rutenije. To je pokazatelj Tomina poznavanja starijih ostataka koji su plijenili pažnju putnika. On je morao pročitati neke putopise ili slušati usmene opise tih krajeva, bez obzira što ne spominje ime grada. Važan je i podatak o službeno/neslužbenom nazivu za palaču *pallantheum-pantheum*⁷⁵. Rezultate ove studije omogućilo je novo i kritičko izdanje Tomine kronike te prijevod koje je sačinila O. Perić pa joj zbog toga i zahvaljujem.

Toma Archdeacon, Diocletian, the Tetrarchs, the Diocletian Palace

Summary

The new, critical edition of writings of the Archdeacon Toma, the 13th century chronicler of Split, prepared in 2003 by O. Perić, encouraged studying of his information on Diocletian, the tetrarchy and the Diocletian Palace. This is, in fact, a study of the Toma's perception of the emperor, his co-rulers and his edifice in Split.

*While writing of the bishops of Salona and Split, Toma must have come to Diocletian and his palace that gave shelter to the Salonitan refugees. The paper firstly analyses how Toma notes the emperor's name, origin and activities. Toma does not state the emperor's full imperial name formula. He obviously tries proving, conforming to Constantine Porphyrogenitus, that the emperor (named Dioklician by him) built the town Dioclea, named after him. To the contrary, Diocletian named himself after the town of his origin. This is an inverse reading of the information in the *Epitome de Caesaribus* which states that Diocletian was born by his mother Dioclea and in the town of Dioclea. It is undoubted that both the information in *Epitome* and those in the Toma's writings relate to the town called Dokleja, in the present Montenegro. How Porphyrogenitus made such an error remains unclear. The town name, thus, appeared in two variants, Diokleja being the younger one. The same phenomenon may be noted about the town of Doclea in Asia Minor. It is wrong that Diocletian brought his mother to Salona to have vested upon her the administration of the entire Dalmatia. Never in the Roman history happened anything like this.*

The scientific literature traditionally holds Toma mistaken when he deemed Maximian to have been a Diocletian's son. Actually, this is correct, since, when the powers and titles of Galerius, the Diocletian's adoptive son, are studied, it results beyond doubt that his official name was Maximian (Gaius Galerius Valerius Maximianus). Galerius is the emperor's gentilicium, and the name by which a person is usually identified is his cognomen, which is Maximianus as Diocletian named him after his co-august Maximian, wanting him to be as loyal to him at the latter one. Lactantius, in his work *De mortibus persecutorum*, always named Galerius as Maximianus. That this is really Galerius is evident from the context. Having further in mind that this is the only emperor to have had full power in Illyric and that he was the prime initiator of persecutions, it becomes clear why the martyr Domnion fled from Salona to Italy; where persecutions were much lesser in the beginning.

Furthermore, an important conclusion is that the puzzling word *pallantheum* could be a corrupted version of *pantheum*, since the palace was not only the Diocletian's residence after his abdication, but also a monument to the tetrarchy and the apotheosed emperor. Even the so called Small Temple, usually attributed to Jupiter, was dedicated to the most important deities of the Roman pantheon, as witnessed by the busts and sculptures on consoles. The above mentioned word was obviously understood neither by Toma himself, since he certainly would not have quoted it in such a form. After all, he was inadequately trained.

Toma states in his chronicle that the Diocletian Palace was looted by the Goths. The question rises about when this happened. It is hard to believe that this happened in some of the Goths earlier conquests, that took place also before the year 490, when they conquered Dalmatia to have held it for almost fifty years. It is probable that the Goths took hold of the palace during the long period of their rule. They could, then, remove and destroy some of the statues and inscriptions, since the Goths were Christians, although Arians, and undoubtedly hated the emperor persecutor.

Toma also writes about a splendid edifice at the border of Panonia and Ruthenia, not mentioning the town's name. This is probably Sirmium, where Galerius resided temporarily and where many Christians got killed. The edifice was richly decorated with porphyry. This is obviously the imperial palace with hippodrome, excavated in Sirmium.

Toma certainly heard and read a lot, but also distorted many facts. Yet, there is always a grain of truth in his writings that is to be cleaned from the dirt. Toma's information are useful for the classical period as well, although, of course, less than those related to his very époque.